

Bir mesleki eğitim merkezi öğrencilerinde umutsuzluk düzeyi ve etkileyen faktörler

The level of hopelessness in the students of an occupational education center and affecting factors

Süleyman Erhan Devenci ¹, Nilgün Ulutaşdemir ², Yasemin Açık ¹

¹ Fırat Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Elazığ, Türkiye

² Kastamonu Üniversitesi Fazıl Boyner Sağlık Yüksekokulu, Kastamonu, Türkiye

Geliş Tarihi / Received: 27.04.2011, Kabul Tarihi / Accepted: 10.06.2011

ÖZET

Amaç: Bu çalışmada mesleki eğitim merkezi öğrencilerinde umutsuzluk düzeyinin belirlenmesi ve etkileyen faktörlerin tanımlanması amaçlanmıştır.

Gereç ve yöntem: Araştırma tanımlayıcı tipte olup, bir Mesleki Eğitim Merkezi'nde çıraklık, kalfalık ve ustalık eğitimi gören 630 kişi arasında yapılmıştır. Herhangi bir örneklem grubu seçilmeden evrenin tümü araştırma kapsamına alınmıştır. Ulaşılabilen 600 öğrenciye (cevaplılık oranı: %95.2) sağlık, sosyal, demografik değişkenlerle, umutsuzluk ile ilişkili olduğu düşünülen faktörler ve Beck Umutsuzluk Ölçeği'nden (BUÖ) oluşan bir soru takımını içeren anket uygulanmıştır.

Bulgular: Araştırma kapsamına alınanların %88.7'si erkek, %11.3'ü kadın olup, yaş ortalamaları 20.04 ± 6.0 yıl idi. %83.7'si kalfalık, %9.5'i çıraklık, %6.8'i ustalık eğitimi almakta idi. BUÖ ortalama puanı 7.31 ± 3.78 (min:1, max:19) olarak saptanmıştır. BUÖ puanı 10 ve üzerinde olanların oranı %26.2'dir. Umutsuzluk düzeyi; erkeklerde, haftada beş günden fazla çalışanlarda, iş değişikliği yapmış olanlarda, günlük çalışma süresi sekiz saatten fazla olanlarda, yaptığı işi sevmeyenlerde, kronik bir hastalığı olduğunu ifade edenlerde, sigara ve alkol kullananlarda daha yüksek bulunmuştur ($p<0.05$). Yine kendi sağlık durumlarını değerlendirmeleri iyiden kötüye gittikçe umutsuzluk düzeyi puanları yükselmektedir ($p<0.05$).

Sonuç: Öğrencilerin umutsuzluk düzeyi ortalama puanının düşük olduğu görülmektedir. Ancak yaklaşık dört öğrenciden birinin ise BUÖ puanı on ve üzerindedir. Umutsuzluğa etkili faktörler değerlendirilerek öğrencilere yönelik psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetleri planlanabilir.

Anahtar kelimeler: Mesleki Eğitim Merkezi, öğrenciler, umutsuzluk düzeyi.

ABSTRACT

Objectives: The aim of this survey was to define the hopelessness levels in the students of an occupational education center and the definition of the factors affecting them.

Materials and methods: The survey is a descriptive type and was made among 630 students who have been taking an apprenticeship, foremanship and proficiency education at an Occupational Education Centre. The whole universe was included in the survey. A questionnaire of a question set, which is made up of health, social and demographic variables and the factors thought to be related with hopelessness and also of Beck Hopelessness Scale (BHS) was carried out among 600 students.

Results: Totally 88.7% of the students are male, 11.3% are female and their mean age was 20.04 ± 6.0 years. Of all, 83.7% were taking foremanship education; 9.5% apprenticeship education and 6.8% were taking a proficiency education. The average point of BHS was found as 7.31 ± 3.78 (min: 1, max: 19). The rate of the students whose BHS point is ≥ 10 is 26.2%. The level of hopelessness was found higher among the men who worked more than five days a week, changed jobs, works more than eight hours, don't like their jobs, had chronic illnesses and smoking and taking alcohol ($p<0.05$). Also, perception of their health situation goes from positive to negative parallel to increasing hopelessness ($p<0.05$).

Conclusion: Hopelessness mean point of the students was low. But, approximately one per four students' BHS point is ≥ 10 . Psychological help or guiding activities can be organized, after evaluating the factors affecting their hopelessness.

Key words: Occupational Education Centre, students, the level of hopelessness.

Yazışma Adresi /Correspondence: Dr. Süleyman Erhan Devenci

Fırat Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, 23119 Elazığ-Türkiye Email: edevenci23@gmail.com
Copyright © Dicle Tıp Dergisi 2011, Her hakkı saklıdır / All rights reserved

GİRİŞ

Umut ve umutsuzluk karşıt kavramlardır. Umut gelecekle ilgili bir amacı gerçekleştirmedeki olumlu, umutsuzluk ise olumsuz beklentilerdir. ¹ Umut bireyin yaşama gücüdür. Birey umutlu olduğu sürece geleceğe dönük planlar yapar. ² Umutsuzluk 1986 yılında Kuzey Amerika Hemşirelik Tanılama Derneği tarafından “bireyin sınırlı ya da hiç alternatif göremediği veya kişisel seçenekler bulamadığı ve kendi yararı için enerji sarf edemediği bir durum” olarak tanımlanmıştır. ³

Ülkemiz eğitim sistemi içinde mesleki eğitim ilköğretimden sonra başlamaktadır. İlköğretimden sonra 3 tür eğitim seçeneği bulunmaktadır. Bunlar, yükseköğretime hazırlayan eğitim kurumları, hem mesleğe hem de yüksek eğitime hazırlayan eğitim kurumları ve doğrudan mesleğe hazırlayan eğitim kurumlarıdır. Mesleki Eğitim Merkezleri üçüncü grupta, öğrencileri doğrudan mesleğe ve iş alanlarına hazırlayan eğitim kurumları içerisinde yer almaktadır. ⁴ Mesleki Eğitim Merkezleri çırak, kalfa ve ustalara eğitim vermek ve çeşitli mesleki kurslar düzenlemek amacıyla açılmış olup, Türkiye’de 2008-2009 öğretim yılı itibarıyla 317 merkezde 145 alt meslek grubunda 184916 öğrenci eğitim görmüştür. ⁵

Çocuk yaşta çalışmaya başlamada en önemli etkenler; dengesiz gelir dağılımı sonucu oluşan yoksulluk ve iş garantisinin olmadığı mevcut eğitim sistemine olan güvensizliktir. Çalışan çocuklar ve gençler, genellikle düşük gelir gruplarından olup, bedensel ve ruhsal gelişimlerini tamamlayamadan, çoğu sosyal güvenceden yoksun olarak, daha çok küçük ölçekli işletmelerde çalışmaktadırlar. Çıraklar, çalışma ortamlarındaki sağlıksız ve güvenliksiz koşulların yanı sıra, ustaların ve müşterilerin kötü davranışlarına da maruz kalabilmektedir. Erken yaşta çalışmaya başlama, yaşam koşulları ve çalışma ortamlarındaki umutsuzluklar çalışan ergenlerde gelecek ile ilgili olumsuz beklentilerin oluşmasına, umutsuzluk ve kaygı durumunun artmasına neden olabilmektedir. ⁶⁻⁸

Çocuklarda umutsuzluk puanının yüksek olmasının her türlü psikopatoloji riskini artırdığı bildirilmiştir. ⁹ Yine umutsuzluk yaşayan kişilerin yarısından çoğunda umutsuzluğun süreklilik gösterdiğini bildiren çalışmalar mevcuttur. ¹⁰ Yaşamsal önem taşıyan bir kavram olmakla birlikte, umut/umut-

suzluk yıllardır yalnız kuramsal terimlerle açıklanmıştır. ³ Sağlık bedensel, ruhsal ve sosyal iyilik hallerinin bileşkesidir. Umutsuzluk düzeyi sağlığın tüm bileşenlerini etkileyebilmektedir. Umutsuzluğu yaygınlığı ve etkileyen faktörler yönünden çeşitli gruplarda özgül olarak inceleyen yeterince araştırma bulunmamaktadır. Bu çalışmada mesleki bilgi kazanarak bunları emeğe dönüştürecek olan çalışanların değerlendirilmesi yapılarak, mesleki eğitim merkezi öğrencilerinde umutsuzluk düzeyinin belirlenmesi ve etkileyen faktörlerin tanımlanması amaçlanmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Tanımlayıcı tipte olan bu araştırma, Kilis Hacı Mehmet ve Nazmiye Karabaşoğlu Mesleki Eğitim Merkezi’nde çıraklık, kalfalık ve ustalık eğitimi gören 630 kişi arasında Mayıs 2010 tarihinde yapılmıştır.

Araştırma öncesinde Fırat Üniversitesi Tıp Fakültesi Etik Değerlendirme Komisyonu’ndan etik onay ve Mesleki Eğitim Merkezi Müdürlüğü’nden gerekli idari izinler alınmıştır.

Herhangi bir örneklem grubu seçilmeden evrenin tümü araştırma kapsamına dahil edilmiştir. Ulaşılabilen ve gönüllü olarak araştırmaya katılmayı kabul eden 600 öğrenciye (cevaplılık oranı: %95.2) sağlık, sosyal, demografik değişkenlerle, umutsuzluk ile ilişkili olduğu düşünülen faktörler ve Beck Umutsuzluk Ölçeği’nden (BUÖ) oluşan bir soru takımını içeren anket direkt gözlem altında uygulanmıştır.

Beck Umutsuzluk Ölçeği (BUÖ), Beck ve arkadaşları tarafından 1974 yılında geliştirilmiştir. ¹¹ Ülkemizde geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Seber ve arkadaşları tarafından ¹² yapılmış olup bireyin geleceğe yönelik olumsuz beklentilerini belirlemek amacıyla kullanılır. Ergen ve yetişkinlere grup olarak uygulanabilir. Zaman sınırlaması yoktur. 20 maddeden oluşan, 0-1 arası puanlanan bir ölçektir. Cevaplar soru formu üzerinde işaretlenir. Maddelerin 11 tanesinde “evet” seçeneği, 9 tanesinde ise “hayır” seçeneği 1 puan alır. 1, 3, 5, 6, 8, 10, 13, 15 ve 19. sorularda “hayır”; 2, 4, 7, 9, 11, 12, 14, 16, 17, 18 ve 20. sorularda ise “evet” yanıtı için birer puan verilir. Puan aralığı 0-20’dir. Alınan puanlar yüksek olduğunda bireydeki umutsuzluğun yüksek olduğu varsayılır.

Veriler SPSS paket programı ile değerlendirilerek, istatistiksel analizde t testi ve tek yönlü varyans analizi kullanılmış, ortalamalar standart sapma ile birlikte (Ort. \pm SS) verilmiş, $p < 0.05$ anlamlı kabul edilmiştir.

BULGULAR

Araştırma kapsamına alınanların %88.7'si erkek (532 kişi), %11.3'ü kadın (68 kişi) olup, yaş ortalamaları 20.04 ± 6.0 'dır (min:15-max:47 yaş). Öğrencilerin bazı sosyo-demografik özellikleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Mesleki eğitim merkezi öğrencilerinin bazı sosyo-demografik özellikleri

Sosyo-Demografik Özellikler	Sayı	%
Yaş grupları		
15-19 yaş	443	73.8
20-29 yaş	94	15.7
30-39 yaş	47	7.8
40-49 yaş	16	2.7
Eğitim Durumu		
İlköğretim mezunu ve altı	443	73.8
Lise terk ve üzeri	157	26.2
Sosyal Güvence Durumu		
Var	446	74.3
Yok	154	25.7
Ailesinin ortalama aylık geliri		
650 TL ve altı	347	57.8
650 TL üzeri	253	42.2
Yaşadığı yer		
İl merkezi	552	92.0
İlçe merkezi	38	6.3
Köy	10	1.7
Annesinin Eğitim Durumu		
İlkokul mezunu ve altı	508	84.7
Ortaokul mezunu ve üzeri	92	15.3
Babasının eğitim durumu		
İlkokul mezunu ve altı	475	79.2
Ortaokul mezunu ve üzeri	125	20.8
Anne-Babası sağ mı?		
Anne-babası yaşıyor	533	88.8
Anne ve/veya babası ölmüş	67	11.2

Öğrenciler birlikte yaşadıkları ailelerinin ortalama aylık gelirinin 736.20 ± 645.21 TL (min:50-max:5000 TL), kendilerinin aylık kazancının orta-

lama 269.97 ± 274.40 TL (min:10-maks:1500 TL) olduğunu bildirmişlerdir. Araştırma kapsamına alınanların çalışma yaşamı ile ilgili bazı özellikleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Mesleki eğitim merkezi öğrencilerinin çalışma yaşamı ile ilgili bazı özellikleri

Çalışma Yaşamı Özellikleri	Sayı	%
Kurumdan aldığı eğitim		
Kalfalık	502	83.7
Çıraklık	57	9.5
Ustalık	41	6.8
Çalıştığı iş kolu		
Kuaför	288	48.0
Fırıncı	63	10.5
Tatlıcı	53	8.8
Marangoz	52	8.7
PVC-kaplama	49	8.2
Diğer (Oto, elektrik, aşçı vs.)	95	15.8
Haftada çalıştığı gün sayısı		
5 gün ve altı	47	8.0
6 gün	376	63.6
7 gün	168	28.4
Günlük çalışma saati		
8 saat ve altı	43	7.2
8 saat üzeri	557	92.8
Aylık ücreti		
650 TL ve altı	550	91.7
650 TL üzeri	50	8.3
İş değişikliği		
Yapmış	209	34.8
Yapmamış	391	65.2

Öğrencilerin %46.7'si halen günde en az bir sigara içtiğini, %29.0'ı ara sırada olsa alkollü içki kullandığını belirtmiştir. Kronik bir hastalığı olduğunu ifade edenlerin oranı %6.8 olup, %60.3'ü kendi sağlık durumunu iyi, %33.5'i orta, %6.2'si kötü olarak tanımlamıştır.

Öğrencilerin %78.8'i meslek öğrenmeyi, %15.7'si aile bütçesine katkı yapmayı çalışmasının en önemli nedeni olarak ifade etmiştir. %5.5'i ise diğer nedenler (çırak yetiştirebilme, kendi ihtiyacı, nedensiz vs.) bildirmiştir.

Mesleki Eğitim Merkezi Öğrencilerinin BUÖ ortalama puanı 7.31 ± 3.78 (min:1, maks:19) olarak

saptanmıştır. BUÖ puanı 10 ve üzerinde olanların oranı %26.2'dir.

Tablo 3. Mesleki eğitim merkezi öğrencilerinde etkili olabilecek faktörlere göre umutsuzluk düzeyinin değerlendirilmesi

Etkili Faktörler	BUÖ Puanı (Ort. ± SS)	p değeri
Cinsiyet		
Erkek	7.48 ± 3.66	0.01
Kadın	6.01 ± 4.36	
Haftalık çalışma günü		
5 gün ve altı	6.23 ± 2.97	0.017
6 gün ve üzeri	7.37 ± 3.85	
Günlük çalışma süresi		
8 saat ve altı	5.72 ± 2.83	0.001
8 saat üzeri	7.43 ± 3.81	
İş değişikliği		
Yapmamış	6.98 ± 3.61	0.005
Yapmış	7.92 ± 4.00	
Yaptığı işi sevme		
Evet	6.78 ± 3.42	0.0001
Hayır	12.16 ± 3.45	
Kronik hastalık		
Var	9.36 ± 4.22	0.002
Yok	7.16 ± 3.70	
Sigara kullanma		
Evet	8.51 ± 3.87	0.0001
Hayır	6.26 ± 3.36	
Alkol kullanma		
Evet	8.87 ± 4.14	0.0001
Hayır	6.67 ± 3.42	

Tablo 4. Mesleki eğitim merkezi öğrencilerinin kendi sağlık durumlarını değerlendirmelerine göre umutsuzluk düzeyleri

Sağlık Durumu	BUÖ Puanı (Ort. ± SS)	p değeri
İyi	6.44 ± 3.13	F=37.142
Orta	8.19 ± 3.78	p=0.0001
Kötü	11.05 ± 5.77	

Umutsuzluk düzeyi; erkeklerde, haftada beş günden fazla çalışanlarda, iş değişikliği yapmış olanlarda, günlük çalışma süresi sekiz saatten fazla olanlarda, yaptığı işi sevmeyenlerde, kronik bir hastalığı olduğunu ifade edenlerde, sigara ve alkol

kullananlarda daha yüksek bulunmuştur (p<0.05, Tablo 3).

Yine kendi sağlık durumlarını değerlendirmeleri iyiden kötüye gittikçe umutsuzluk düzeyi puanları yükselmektedir (p<0.05, Tablo 4).

Öğrencilerin yaşları, çalışma yılları, sosyal güvenceleri olup olmama durumları, eğitim düzeyleri, mesleki eğitim merkezinde aldıkları eğitim türü, kendilerinin ve ailelerinin gelir düzeyleri, yaşadıkları yer, anne ve babalarının eğitim düzeyleri, anne ve babalarının hayatta olup olmama durumları ile umutsuzluk düzeyleri arasında ilişki saptanmamıştır (p>0.05).

TARTIŞMA

Bu çalışmada mesleki eğitim merkezi öğrencilerinin %25.7'si sosyal güvencesi olmadığını, %28.4'ü haftanın 7 günü çalıştığını, %92.8'i günde 8 saatten fazla çalıştığını ifade etmiştir. 4857 Sayılı İş Kanunu hükümlerine göre, temel eğitimini tamamlamamış ve okula gitmeyen çocukların çalışma saatleri günde yedi ve haftada otuzbeş saatten fazla olamaz. Ancak, onbeş yaşını tamamlamış çocuklar için bu süre günde sekiz ve haftada kırk saate kadar artırılabilir.¹³ Tokuç ve arkadaşları Edirne ve Hayrabolu Mesleki Eğitim Merkezi Öğrencileri arasında yaptıkları çalışmada; çırakların %36.2'sinin sosyal güvencesi olmadığını, %11.4'ünün haftada 7 gün, %89.0'ının günde 8 saatten fazla çalıştığını bildirmişlerdir.⁶ Samsun ve Gemlik'te çıraklık eğitim merkezine devam eden çıraklar arasında yapılan çalışmalarda, yasal çalışma sürelerinin üstünde çalışma sırasıyla %90.2 ve %89.4 olarak bildirilmiştir.^{14,15} Çalışmaların sonuçları çıraklar üzerindeki emek istismarını açıkça göstermektedir. Bu ağır çalışma koşulları çalışanlarda aşırı yorulma, fiziksel ve ruhsal bozukluklara yol açabilir.

Bu araştırma kapsamına alınanların %78.8'i meslek öğrenmek, %15.7'si aile bütçesine katkıda bulunmak için mesleki eğitim merkezine devam ettiğini söylemiştir. Pek çok çalışmada da söylenen ilk iki neden birbirine benzerdir.^{6,14-16}

Çalışmamızda mesleki eğitim merkezi öğrencilerinin BUÖ ortalama puanı 7.31 ± 3.78 olarak saptanmıştır. BUÖ ortalama puanı; Edirne ve Hayrabolu Mesleki Eğitim Merkezi Öğrencileri araştırmasında 10.07 ± 3.1⁶, Manisa'da Lise 1. sınıf öğrencileri çalışmasında 6.18 ± 4.08¹⁷, Ahi Evran

Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğrencilerinde 5.40 ± 4.43 ¹⁸, Muğla Sağlık Yüksekokulu son sınıf öğrencileri araştırmasında 15.53 ± 4.35 ¹⁹ olarak bildirilmiştir. Umutsuzluk düzeylerinin belirlenmesi amacıyla çeşitli gruplarda yapılan çalışmalarda değişik sonuçların alındığı görülmektedir. Umutsuzluk düzeyleri ile ilgili sonuçların araştırmaların yapıldığı grupların eğitim özelliği, sosyal yapıları, mesleki ve yaşamsal beklentileri göz önüne alınarak etkileyen değişkenler ile birlikte değerlendirilmesi gerekir.

Bu çalışmada haftada 6 gün ve üzeri çalışanlar ile günlük çalışma süresi 8 saatin üzerinde olanların BUÖ puanı daha yüksek bulunmuştur (Tablo 3). Tokuç ve arkadaşlarının çalışmasında da, haftada 7 gün çalıştığını ve günde 7.5 saatten fazla çalıştığını bildiren gençlerin BUÖ puanlarının daha yüksek olduğu bildirilmiştir.⁶ Çalışma sürelerinin fazlalığı bıkkınlık ve usanmışlığın getirisi olarak umutsuzluğa yol açabilir.

Araştırmada, öğrencilerin yaşları, kendilerinin ve ailelerinin gelir durumları ile umutsuzluk düzeyleri arasında ilişki saptanmamıştır. Dereli ve Kabataş'ın Sağlık Yüksekokulu son sınıf öğrencilerinde, Şahin'in İlahiyat Fakültesi öğrencilerinde yaptıkları çalışmaların sonuçları yaş ve gelir düzeyleri ile umutsuzluk puanı arasında anlamlı ilişki olmadığı şeklindedir.^{19,20} Özmen ve arkadaşlarının lise öğrencilerinde yaptıkları çalışmalarında ise sosyoekonomik düzeyi daha düşük ailelerde yaşayan ergenlerin daha umutsuz oldukları bildirilmiştir.¹⁷ Çalışmalarda birbiriyle çelişen bulguların varlığı görülmektedir. Yaş ve ekonomik durumun umutsuzluğa etkisizliği ile ilgili farklı çalışma gruplarındaki sonuçların benzerliği, umutsuzluğun kişiye özel yönü ve grupların özelliğine göre etkileyen diğer faktörlerin değerlendirilmesini ortaya koymaktadır.

Çalışmamız sonuçları ile benzer olarak; erkeklerde, sağlığından hiç hoşnut olmayanlarda BUÖ puanının yüksek olduğu araştırmalar¹⁷, yine umutsuzluk düzeylerinin anne ve babaların eğitim düzeyinden etkilenmediğinin bildirildiği çalışmalar¹⁸ bulunduğu gibi, çalışmamız sonuçları ile uygunluk göstermeyen; kadınlarda umutsuzluk düzeyinin yüksek saptandığı⁶ ya da umutsuzluk düzeyinin cinsiyete göre değişmediğini gösteren çalışmaların^{21,22} sonuçları da bulunmaktadır.

Sonuç olarak; bu araştırma kapsamına alınan Mesleki Eğitim Merkezi Öğrencilerinin umutsuzluk düzeyi ortalama puanının düşük olduğu görülmek-

tedir. Ancak yaklaşık dört öğrenciden birinin ise BUÖ puanı 10 ve üzerindedir. Çalışma yaşamında çoğunluğunu çocuk ve gençlerin oluşturduğu bu grubun emek gün ve sürelerinin uzun, emeklerinin karşılığının ise düşük olduğu gerçeği bu çalışma ile bir kez daha ortaya çıkmıştır. Çalışma yaşamındaki bu olumsuzluklar umutsuzluk düzeylerini artırmaktadır. Umutsuzluğu yoğun olarak yaşayanlar başta olmak üzere etkili faktörler değerlendirilerek mesleki eğitim alan öğrencilere yönelik psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin verilmesinin geleceğe yönelik güvenin kazanılabilmesinde etkili olabileceği düşünülmüştür.

KAYNAKLAR

1. Dilbaz N, Seber G. Umutsuzluk kavramı: Depresyon ve intiharda önemi. *Kriz Dergisi* 1993;1(3):134-8.
2. Konukbay D. Engelli Çocuk Ebeveynlerinin Umutsuzluk Düzeyleri ve Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, Gülhane Askeri Tıp Akademisi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2005.
3. Öz F. Sağlık Alanında Temel Kavramlar. Ankara: İmaj, 2004: 229-75.
4. Sönmez A. İlköğretim Öğrencileri İçin İlköğretim Sonrası Eğitim Seçenekleri. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1998: 10-11.
5. Milli Eğitim Bakanlığı İstatistikleri. <http://cygm.meb.gov.tr/birimler/istatistik/mem/GenelToplamTablo.pdf>. Erişim Tarihi: 17.04.2011.
6. Tokuç B, Evren H, Ekuklu G, Edirne ve Hayrabolu Mesleki Eğitim Merkezi öğrencilerinde umutsuzluk ve sürekli kaygı düzeyleri. *TAF Prev Med Bull* 2009;8(2):155-60.
7. Sanayide Çalışan Çocuklar Raporu. Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Bölge Eylem Komiteleri Eğitim Seminerleri. Hak-İş Çalışan Çocuklar Bürosu. Sakarya Pilot Bölge Araştırması. Hak-İş Eğitim Yayınları, 2000: 9-18.
8. Özcebe H. Güç Koşulları Altındaki Çocuklar. Güler Ç, Akın L. (Ed). *Halk Sağlığı Temel Bilgiler*. 1. Baskı. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2006: 387.
9. Kashani JH, Reid JC, Rosenberg TK. Levels of hopelessness in children and adolescents: a developmental perspective. *J Consult Clin Psychol* 1989;57(4):496-9.
10. Haatainen KM, Tanskanen A, Kyla J, et al. Stable hopelessness and its predictors in a general population: a 2 year follow-up study. *Suicide Life-Threat Behav* 2003;33(4):373-80.
11. Beck AT, Weissman A, Lester D, Trexler L. The measurement of pessimism: the hopelessness scale. *J Consult Clin Psychol* 1974;42(6):861-5.
12. Seber G, Dilbaz N, Kaptanoğlu C, Tekin D. Umutsuzluk Ölçeği: Geçerlilik ve güvenilirlik. *Kriz Dergisi* 1993;1(3):139-42.
13. Bilir N, Yıldız AN. İş Sağlığı ve Güvenliği. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2004: 111-126.

14. Canbaz S. Samsun Çıraklık Eğitim Merkezi'ne devam eden çırakların sosyodemografik ve çalışma yaşamı özelliklerinin değerlendirilmesi. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi* 2003;13(1):33-9.
15. Akış N, İrgil E, Pala K, Aytekin H. Gemlik Çıraklık Eğitim Merkezinde okuyan çırakların çalışma koşulları ve sosyal sorunları. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi* 2004;17(1):15-20.
16. Bakar C, Maral I, Aygün R. Ostim ve Ahievran Mesleki Eğitim Merkezlerinde eğitim gören çırakların sosyo-demografik özellikleri, çalışma nedenleri ve iş yaşamı ile ilgili özellikleri. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi* 2004;17(1):21-7.
17. Özmen D, Erbay Dünder P, Çetinkaya AÇ, Taşkın O, Özmen E. Lise öğrencilerinde umutsuzluk ve umutsuzluk düzeyini etkileyen etkenler. *Anadolu Psikiyatri Dergisi* 2008;9(1):8-15.
18. Şahin C. Eğitim Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin umutsuzluk düzeyleri. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi* 2009;27:271-86.
19. Dereli F, Kabataş S. Sağlık Yüksekokulu son sınıf öğrencilerinin iş bulma endişeleri ve umutsuzluk düzeylerinin belirlenmesi. *Yeni Tıp Dergisi* 2009;26(1):31-6.
20. Şahin A. İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin umutsuzluk düzeyi üzerine bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2002;13(1):143-57.
21. Gürvardar D. Yetiştirme Yurdunda Yetişen Çocuklar İle Anne Baba Yanında Yetişen 20.Çocukların Umutsuzluk Düzeylerinin Karşılaştırılması. İzmir: Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.
22. Tümkaya S. Ailesi yanında ve yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin umutsuzluk düzeylerinin karşılaştırılması. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 2005;3(4):445-57.